

**Парашук Л.Г. ,
викладач кафедри цивільного права
юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету**

Власність як чинник становлення суб'єкта права в умовах української сучасності

Одним із завдань інтеграції нашої держави до європейської спільноти є побудова громадянського суспільства, яке, допомагаючи громадянам усвідомити свою значимість, культивує психологію їх самоцінності, виховує риси ініціативності, відповідальності, активності, сповненої свідомості власної гідності [1, с. 57].

Результатом матеріальної і духовної роботи особистості, що впливає на її загальний стан, визначає принципи й норми її життєдіяльності, забезпечує відповідний рівень благ, зумовлює відповідну свободу в межах суспільства, надає впевненості у собі, є власність.

Інститут власності досліджувався багатьма вченими, серед яких: М. Братасюк, О. Бандура, М. Домашненко, В. Рубаник, М. Цимбалюк та ін.

Разом з тим, окремі питання визначення місця власності у формуванні особистості потребують подальшого наукового дослідження.

Метою статті є розкриття власності, як одного із фундаментальних засад, на якій ґрунтується існування людського суспільства, визначення її місця у формуванні та самореалізації особистості, розвитку її соціальної активності, становлення як суб'єкта права.

Прагнення людини до життя, насамперед, проявляється у розширенні її впливу як духовно-тілесної істоти на найближчу сферу навколишнього предметного світу, того середовища, в якому вона живе, в освоєнні і перетворенні її згідно з власними цілями, інтересами і потребами, в оволодінні нею, у перетворенні її на свою власність [2, с. 14]. А. Тьєр зазначав, що „людина, з'являючись нагою на землю, переходить від бідності до багатства через застосування дарованих їй Богом могутніх здібностей, які становлять першу, невіддільну від неї власність. А вже, як результат використання людських здібностей, виникає друга власність, що полягає в різних земних благах, власність, менше пов'язана з людською сутністю, але ще більш варта пошани, тому що людина набуває її працею” [3, с. 127].

І. Іконницька підкреслювала, що „приватна власність є великим завоюванням і досягненням людської цивілізації, а сучасне індустріальне суспільство на базі її істотної модернізації доводить свою здатність повно і повноцінно задовольняти зростаючі соціальні потреби людей” [4, с. 508].

За визначенням теорії, власність – це взаємини між людиною, групою чи співтовариством людей (суб'єктом) з одного боку, і будь-якою субстанцією матеріального світу, з іншого, які полягають у постійному або тимчасовому, частковому або повному відчуженні від поєднання і присвоєння об'єкта суб'єктом; суб'єкт власності (власник) – це активна сторона відносин власності, що має можливість правоволодіння об'єктом власності. Об'єкт власності – пасивна сторона відносин власності у вигляді предметів природи, речовини, енергії, інформації, майна, духовних, інтелектуальних цінностей, цілком чи якоюсь мірою належних суб'єкту [4, с. 15].

Власність традиційно розуміється головним регулятором економічних відносин. Цим зумовлюється не тільки її сприймання, з одного боку, як економічної категорії, а, з іншого, - як центрального утворення в праві, а й взаємопов'язаність та навіть ототожненість таких її проявів. Звичайно, власність пов'язується з такими категоріями, як „майно” та „право”. Багато уваги приділяється стану привласненості та передумовою розгляду таких парних понять, як „статика” – „динаміка” та „речове” – „зобов'язальне” [5, с. 301].

Власність є своєрідним каналом зв'язку окремої особи із суспільством. Оскільки людські цінності – це цінності людини, яка завжди жила у тій чи іншій спільноті (котра створювала їй необхідні для життя умови і робила її людиною), прагнення індивіда набути приватну власність, збільшити її розміри має свою діалектичну протилежність – піклування про загальний добробут спільноти, суспільства загалом. Приватна власність виконує також соціальну функцію. Вона має принципове значення, насамперед, для

економічного розвитку суспільства. Приватний інтерес є надзвичайно потужним чинником розвитку суспільства, важливою рушійною силою розвитку суспільного виробництва, зростання добробуту усього соціуму і відповідно позитивних зрушень у соціальній сфері [2, с. 15].

Власність є підставою особистісної свободи. Людина-власник відчуває свою значимість в суспільстві, свою роль і вагу в суспільному просторі, є господарем власної долі, діяльною істотою. Власність – це підґрунтя для самоствердження та особистої безпеки, це опора для себе, сім'ї, держави. Власник хоче свободи для діяльності, йому необхідна свобода, бо інакше він не ствердить себе, не зреалізує свої фінансові та духовні можливості. Власність – це фундаментальна засада формування особистості, яка вимагає свободи і творить право [6, с. 28].

З метою повноцінного, безперешкодного здійснення людиною-власником правомочностей щодо належної їй власності, необхідним є переведення власності в площину права. І від того, наскільки справедливі, юридично грамотні та доступні закони панують в державі, залежить і успіх щодо здійснення права власності. Гарантом реалізації законних прав виступає держава і, оскільки економічною основою кожного суспільства є власність у різних формах, то одним із найголовніших об'єктів державного забезпечення виступає саме право власності.

Основним Законом України, що закріплює основи конституційного ладу, економічної, соціальної і політичної систем, основні права, свободи й обов'язки громадян, державний і територіальний устрій є Конституція України. Правовідносини власності знайшли своє місце в цьому Законі. Зокрема, ст. 41 визначає: „кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом”, „ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право власності є непорушним”. Слід зазначити, що, використовуючи свою власність, особа не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі (ч.7 ст. 41 Конституції України). Тобто, уповноважена особа може здійснювати свої права шляхом вчинення дій, які визначаються змістом суб'єктивного права як забезпеченої законом міри можливої поведінки цієї особи [5, с. 256]. Однак, поряд з тим, що власність надає права, вона ще і покладає на власника певні визначені обов'язки. Це впливає із статті 13 Конституції України, в якій зазначено, що „власність зобов'язує”.

Відносини власності регулюються також Цивільним кодексом України, який, будучи «кодексом приватного життя», відтворює основні засади здійснення права власності, передбачені Конституцією України. Зокрема, у ст. 316 ЦК України зазначено, що правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Ст. 319 ЦК України зазначає, що власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону, що надає йому можливість вчиняти будь-які дії, які хоч і не передбачені законом, але не суперечать йому.

Як бачимо, основні принципи здійснення права власності, закріплені в Конституції України та ЦК України відповідають загальноприйнятим міжнародним нормам та правам людини, створюють передумови для повноцінного існування відносно власності на засадах рівності, справедливості, добросовісності тощо, сприяють розвитку ініціативності та здорової конкуренції. Однак, багаторічне панування на теренах нашої держави тоталітарної системи, за якої практично не існувало приватної власності, призвело до знищення у свідомості більшості громадян завдатків індивідуалізму, неповторності, сприяло перетворенню народу у безлику масу, податливу до керування, позбавлену пам'яті та культури. Існування молодого незалежної України характеризується створенням сприятливих передумов для людини ініціативної та активної, яка використовуючи вроджені здібності, отримала змогу одержувати реальну плату за свою роботу, відчувати свою значимість, і яка, долаючи перепони на шляху до реалізації своїх цілей, не терплячи несправедливості, стає особистістю.

Німецький філософ права початку ХХ ст. Й. Колер писав, що приватна власність: „дає людині можливість вільно, без сторонньої допомоги, поза рабською залежністю від сім'ї прагнути досягнення своїх цілей. Вона сприяє розвитку енергії та господарських здібностей” [4, с. 29].

На жаль, сформовані за радянської системи і глибоко вкорінені у більшості населення України відчуття пріоритетності держави перед людиною та необхідності опіки з її сторони, заважають розкрити, а розкривши, використати собі на користь власні здібності та потенціал, призводять до втрати свободи та індивідуальності.

Отже, основою основ, запорукою стрімкого економічного і соціального злету завжди була приватна власність, яка надавала значних можливостей людині, виховувала її і суспільство в цілому, зобов'язувала, гарантувала стабільність і впевненість у завтрашньому дні. Більш як сімдесятилітній період, коли приватна власність в Україні опинилась у небутті, не тільки ліквідував у більшості членів суспільства стимули до продуктивної праці, але й призвів до розмивання багатьох із загальнолюдських цінностей, ігнорування прав і свобод людини і громадянина [4, с. 547].

Загалом становлення і розвиток права як форми втілення і вираження правової рівності, рівного масштабу справедливості, свободи, добра тощо для однойменних суб'єктів права відбувався в безпосередній залежності від процесу розвитку людської гідності, яка є фокусом, квінтесенцією особистісного “я”. Особистість як така неможлива без розвиненого почуття людської гідності в індивіда [7].

На формування розвиненого почуття людської гідності впливала низка чинників: характер епохи, особливості культури конкретного народу, його

ментальність, психо-вітальні характеристики, рівень духовно-інтелектуального розвитку суспільства, політичний чинник, правовий, економічний, релігійний, соціальний тощо, тобто ця проблема носила і носить комплексний характер. Приватна власність безпосередньо причетна до формування людської гідності, що є джерелом прав людини. Формуючи людину як автономну істоту з розвиненим почуттям людської гідності, приватна власність тим самим стає чинником формування особистості як самостійного суб'єкта права.

Людська гідність є відображенням в самосвідомості людей того особливого становища, яке займає людина і в соціумі, і в світі. Людська гідність втілює і виражає всі найкращі ціннісні здобутки людства, виражає рівень розвитку самої людини як духовно зрілої та автономної істоти. Саме в духовному вимірі буття людини відображається цінність самої людини. Інакше кажучи, людська гідність – це вираження міри духовності людини і прояв найвищої цінності в усіх вимірах культури суспільства. В той же час людська гідність визначальним чином впливає на поведінку, погляди, ставлення до себе і до світу кожної людини [7]. Приватна власність стає чинником формування індивідуальної свободи, чинником усвідомлення людиною своєї цінності та унікальності, людської гідності, що спонукає людину до творчості та самоствердження. Людська гідність – це свого роду морально-духовний, культурний ідеал, особлива, фундаментальна цінність, яка, фокусуючи в собі всі найзначніші здобутки людства на конкретному етапі його розвитку, здатна бути рушієм подальшого розвитку як конкретної людини, так і всього суспільства. Отже, гідність людини невід'ємна від її самоцінності, її значимості у суспільстві і світі. А ця значимість очевидна – без малого, емпіричного “я” кожного окремішнього індивіда не відбудуться ні сім'я, ні держава, ні суспільство, ні людство. А сам цей окремішний індивід, можливо, і не відбудеться без такого чинника як приватна власність.

В правовій реальності сучасної України дуже відчувається нестача гуманістичного виміру, що зумовлено найперше труднощами становлення української людини як автономної особистості, формуванням її як модульної людини (“modular man”). Більш як тисячолітній тягар візантійщини з домінуванням колективістського «ми» над окремішнім «я» кількавікове українське колоніальне минуле, спрямоване на нищення народу як нації, що зумовлювало неможливість реалізації природних прав людини, зокрема, що є особливо значущим, права на власність та національну ідентичність тощо, не могли не вплинути на процес становлення українця як повноцінного суб'єкта права, дуже відчутно пригальмувавши його. Особливо руйнівного удару по людині-особистості, її людській гідності було завдано легістсько-нормативістською ідеологією та практикою тоталітарної епохи, коли право було замінено свавільними приписами чужинської влади і такою ж практикою.

Самими лише нормами права, хай навіть найкращими, суб'єкт права не може створитися, його таким способом можна лише задекларувати. В нинішній Україні існує нагальна потреба у вирішенні проблеми формування

людини-особистості як повноцінного суб'єкта права, яка, маючи розвинене почуття людської гідності, правове мислення і велику потребу в праві, візьме на себе відповідальність за його створення, розвиток і захист. Цю проблему має вирішувати ніхто, не відкладаючи нанотім, все суспільство загалом і кожний із нас, зокрема. Проблема складна, носить комплексний характер, але без вирішення цієї проблеми неможливе правове життя у будь-яких формах.

Зараз Україна поступово повертається на шлях цивілізаційного розвитку, в якому центральне місце повинна зайняти людина-індивід, людина-власник. Для створення повноцінного громадянського суспільства необхідною умовою є народження вільного індивіда, який може бути обмежений лише правом. Тільки самодостатня особистість, взаємодіючи з подібними до себе, спроможна підкорити приватні інтереси суспільному благу.

Список літератури:

1. Цимбалюк М. Формування правосвідомості громадян у процесі реформування інституту власності // Право України. – 2003. – № 9. – С. 57-61.
2. Бандура О. Основні цінності права як система // Право України, 2008. - № 5. – С. 14-18.
3. Шупінська О. Становлення інституту права власності в міжнародному приватному праві // Право України. – 2006. – № 7. – С. 127-129.
4. Домашенко М.В., Рубаник В.Є. Власність і право власності: Нариси з історії, філософії, теорії і практики регулювання відносин власності в Україні. – Х.: Факт, 2002. – 550 с.
5. Цивільне право України: Підручник: У 2-х т. / Борисова В.І. (кер. авт. кол.), Баранова Л.М., Жилінкова І.В. та ін.; За заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасиво-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Т. 1. – 480 с.
6. Братасюк М. Власність як засада формування особистості – суб'єкта приватного права // Право на приватність: тенденції і перспективи: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Львів, 2008. – 248 с.
7. Патеї-Братасюк М.Г. Антропоцентрична теорія права. – Київ, 2010.